

СЕКЦІЯ 2. ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 376.37

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-12

**ЯКІСНО-РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ
ГРАФО-МОТОРНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З АУТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ**

Аль-Мраят О.Б., аспірант
кафедри корекційної педагогіки і психології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті окреслено актуальні проблеми щодо здійснення навчальної діяльності з учнями, які мають аутичні розлади, особливості формування в таких дітей лінгвістичних знань, умінь і навичок. Проаналізовано основні види та функції контролю навчальної діяльності, обґрунтовано роль і значення навичок самооцінки в контексті ефективності навчального процесу. Обґрунтовано необхідність здійснення якісного контролю навчальної діяльності учнів з аутичними розладами, запропоновано застосування чотирирівневого методу оцінки навчальних досягнень у цієї категорії дітей. Презентована у статті модель здійснення якісного контролю процесу засвоєння лінгвістичних знань, умінь і навичок учнями з аутичними розладами має практичне значення в контексті підвищення якості навчального процесу цієї категорії учнів.

Ключові слова: аутичні розлади, лінгвістичні знання, уміння та навички, рівневий контроль, самооцінка, письмові навички.

**Аль-Мраят Е.Б. КАЧЕСТВЕННО-УРОВНЕВИЙ ПОДХОД К СОСТОЯНИЮ СФОРМИРОВАННОСТИ
ГРАФО-МОТОРНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С АУТИЧНЫМИ РАССТРОЙСТВАМИ**

В статье определены актуальные проблемы по реализации учебной деятельности с учащимися, имеющими аутичные расстройства, особенности формирования у таких детей лингвистических знаний, умений и навыков. Обоснована необходимость качественного контроля учебной деятельности для учащихся с аутичными расстройствами, предложен четырехуровневый метод оценки учебных достижений у данной категории детей. В статье представлен комплекс критериев для оценки письменных навыков учащихся с аутичными расстройствами, что способствует своевременному и обоснованному планированию и корректировке учебного процесса. Представленная в статье модель реализации качественного контроля процесса усвоения лингвистических знаний, умений и навыков учащимися с аутичными расстройствами имеет практическое значение в контексте повышения качества учебного процесса данной категории учащихся.

Ключевые слова: аутичные расстройства, лингвистические знания, умения и навыки, уровневый контроль, самооценка, письменные навыки.

**Al-Mraiat O.B. THE QUALITATIVE-LEVEL APPROACH OF THE FORMATION OF GRAPH-MOTOR
SKILLS OF CHILDREN WITH AUTISTIC DISORDERS**

The research paper outlines the topical problems of educational activities for pupils with autism disorders, in particular, the peculiarities of forming linguistic knowledge, skills and abilities in them. Namely, the main research objective is to develop an effective model for controlling the educational process aimed at acquiring linguistic knowledge and skills by pupils with autism disorders. Thus, the research paper analyzes the main types and functions of control over educational activities, substantiates the role and significance of self-assessment skills in the context of efficiency of the educational process.

In particular, an important emphasis of the author's position is the substantiation of the necessity of quality control over the educational activity of pupils with autism disorders, namely, the application of a four-level method for assessing educational achievements in this category of children is suggested. Thus, the research paper analyzes the following levels of acquiring linguistic knowledge, skills and abilities: passive-reproductive, reproductive, reproductive-productive and productive. A clear criterion system in the context of each of the levels allows for an informed diagnosing of the actual level of pupils, which, accordingly, provides an opportunity to effectively plan further education and development.

The research paper also presents a set of criteria for assessing the written skills of pupils with autistic disorders, which also contributes to timely well-grounded planning and adjustment of the educational process. The model of the implementation of quality control of the process of acquiring linguistic knowledge, skills and abilities of pupils with autistic disorders presented in the research paper has some practical significance in the context of improving the quality of the educational process in this category of pupils.

Key words: autism disorders, linguistic knowledge, skills and abilities, level control, self-assessment, written skills.

Постановка проблеми. Останнім часом у зв'язку зі стрімким розвитком інклюзивного навчання набуває актуальності питання щодо якості й ефективності навчання дітей з особливими потребами. Це вимагає вирішення цілої низки проблем, пов'язаних як із відповідним кадровим забезпеченням, так і зі створенням певних методичних умов щодо виконання учнями навчальної програми з урахуванням специфіки їх можливостей та особливостей. Досить важливою є розробка дієвих педагогічних технологій, спрямованих на здійснення ефективного навчання дітей з аутичними розладами, зокрема формування в них лінгвістичних знань, умінь і навичок.

Таким чином, актуальність зазначеної наукової проблематики зумовлює невпинне зростання інтересу науковців до докладного вивчення цієї тематики, потреб практиків щодо забезпечення їх дієвим педагогічним інструментарієм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню індивідуальних особливостей учнів із порушеннями мовленнєвого розвитку та тих, які мають труднощі із засвоєнням програмових знань і навичок, присвячені праці таких науковців, як В.І. Бондарь [2], В.В. Засенко [2], Т.В. Сак [4], В.В. Тарасун [5], J.C. Bishop [6], Н. Gima [7]. Зокрема, значний внесок у розробку вчення про структуру мовленнєвої діяльності зробили видатні вчені Л.С. Виготський [1], О.Р. Лурія [3], D. Garrido [8] та ін.

Водночас у педагогічній практиці вирішення цього питання стикається з численними складнощами, а саме недостатнім використанням педагогами таких важливих ліній розвитку, як: перехід від способів теоретичного аналізу навчального матеріалу до його використання; виділення в навчальних темах їхніх суттєвих і несуттєвих ознак; показ учням практичного значення того чи іншого прийому навчальної роботи; самостійні роботи творчого характеру, в яких вимагалось б застосування їх у нових умовах. У зв'язку з орієнтацією навчання на емпіричний вид узагальнення в учнів з аутичними розладами недостатньо розвивається аналітичний компонент мислення.

Отже, найбільш слабкими компонентами навчального процесу є недосконалий підхід до змісту навчально-корекційного впливу (недовантаження деяких учнів навчальною інформацією за ступенем співвідношення теоретичних і практичних елементів); неоптимальний підхід до форм і методів роботи, що використовуються; надзвичайно мала питома вага творчих видів робіт; неоптимальне виявлення під час контролю

знань суттєвих і несуттєвих елементів відповіді) тощо.

Зокрема, більшість педагогів відчують труднощі у вирішенні трьох дидактичних завдань: розвитку мислення учнів, формування у них пізнавальної потреби і вироблення у них навичок навчальної діяльності, що негативно впливає на успішність засвоєння знань і навичок письма учнями з аутичними розладами.

Таким чином, актуальність зазначеної наукової проблематики та наявність певних методичних складнощів у процесі її розробки зумовлює необхідність подальшого дослідження цього важливого наукового аспекту.

Метою статті є розробка дієвої моделі контролю навчального процесу, спрямованого на засвоєння лінгвістичних знань, умінь і навичок учнями з аутичними розладами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті зазначених завдань особливого значення набуває розробка та застосування дієвих методичних принципів навчання дітей з аутичними розладами, головною метою якого має бути досягнення максимально якісних результатів з урахуванням наявних можливостей та особливостей.

Так, вкрай важливим є своєчасний цілеспрямований, добре підготовлений контроль і перевірка, що сприятимуть своєчасному виявленню прогалин у знаннях і вміннях учнів в умовах інклюзивного навчання; встановленню рівня готовності до засвоєння нового матеріалу; формуванню вміння користуватися прийомами самоперевірки і самоконтролю.

Отже, контроль, перевірка й оцінка результатів навчання є невід'ємними елементами навчально-виховного процесу, виконуючи контролюючу, навчальну і виховну функції контролю (Т. Сак) [4]. Так, завдяки здійсненню своєчасного контролю відбувається керівництво процесом засвоєння, його корекція; виховання пізнавальної мотивації і педагогічна стимуляція учнів до діяльності; навчання та розвиток.

Але вкрай небажаним, особливо на початкових етапах навчання, є застосування бальної системи. Так, оцінка може стимулювати соціальну мотивацію першокласника з аутичними розладами, однак недостатня сформованість пізнавальних процесів, мовлення, саморегуляції впливає на рівень засвоєння знань, які учитель змушений оцінювати низькими балами. З часом стимулююча функція оцінки згасає, більше того, перетворюється на чинник, який спричиняє тривожність, страх отримати

низькі бали, невпевненість у собі. Таким чином, оцінка гальмує розвиток навчальної діяльності. Тому в 1 класі навчальну діяльність учнів оцінюють, не вдаючись до балів. У цьому разі вимоги до означеного виду оцінювання полягають у тому, що не мають оцінюватися особистісні якості першокласника з аутизмом, його пізнавальні процеси (увага, сприймання, пам'ять, мислення), темп роботи, інакше кажучи, повинна оцінюватися виконана робота, а не її виконавець.

У наступних класах школи можливо поступово здійснювати перехід до застосування бальної оцінної системи, зокрема вкрай важливим є формування в учнів вмінь і навичок самооцінювання, одним із прийомів якого є застосування оцінних лінійок (за Г.А. Цукерман), коли після виконання завдання учень малює на полях вертикальну лінію, на якій позначає умовним символом свою думку про якість виконаного завдання.

Після цього учитель, якщо погоджується з самооцінкою учня, обводить червоним кружечком його оцінку, якщо ні – ставить вищу або нижчу. Якщо відмінність між оцінками учня і вчителя виявиться суттєвою, то обговорюється правильність оцінки, виставленої школярем, і знаходиться узгоджений варіант. Під час оцінювання письмової роботи (наприклад, домашньої) педагог фіксує не лише помилки та недоліки виконання, а й усі вдалі місця виконаного завдання, робить заохочувальні записи, що формує в учнів здатність до самоаналізу результатів власної навчальної діяльності та мотивує до розвитку.

Загалом в інклюзивному навчанні найбільш доречним є застосування таких видів контролю, як: попередній, поточний, тематичний, підсумковий. Вчитель має оцінити якість засвоєння основних більш узагальнених елементів знань і способів діяльності, уміння застосовувати їх за зразком і в новій ситуації. У такому разі тематична перевірка може здійснюватися на окремому уроці або на самостійному етапі узагальнюючого уроку з метою відповідного врахування її результатів на подальшому етапі навчального процесу.

Так, попередній контроль зазвичай проводиться з діагностичною метою перед вивченням навчального предмета і дає педагогу змогу визначити готовність учня з аутичним розладом до оволодіння предметним змістом, виявити рівень сформованості його навчально-пізнавальних умінь та особливості навчальної діяльності. На основі одержаних результатів діагностики вчитель в індивідуальному навчальному

плані визначає роботу з коригування опорних знань, умінь і навичок, їх цілеспрямоване повторення та систематизацію.

Поточний контроль здійснюється на всіх етапах вивчення учнем з аутичним розладом змісту поурочної теми, виконуючи навчальну, діагностико-коригуючу, заохочувальну та стимулюючу функції. Навчальна функція полягає у визначенні рівнів розуміння і первинного оволодіння учнями змістом поурочної теми, встановленні зв'язків між її елементами та засвоєним змістом попередніх тем, закріпленні знань, умінь і навичок та їх актуалізації для засвоєння нової теми.

Діагностико-коригуюча функція на етапі засвоєння нових елементів знань і навчально-пізнавальних умінь деякими вчителями представлена як поелементний і поопераційний контроль. Він допомагає своєчасно виявити допущені помилки та причини їх виникнення, встановити рівень первинного розуміння учнем змісту окремих частин поурочної теми, визначити ефективність корекційного впливу формування конкретних навчально-пізнавальних умінь і етапів діяльності. Заохочувальна та стимулююча функції спрямовані на усунення труднощів, зумовлених недостатньою пізнавальною активністю, уповільненим темпом діяльності, заниженою самооцінкою, невпевненістю у своїх силах учня з аутизмом, який має особливі освітні потреби. Поточна перевірка супроводжується вербальним оцінюванням учителя. З метою заохочення і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів повні відповіді оцінюються балами.

Тематичний контроль передбачає оцінювання навчальних досягнень учня з аутичними розладами після вивчення однієї або кількох програмових тем (розділів) з урахуванням індивідуальних навчально-пізнавальних можливостей дитини засвоїти основні, більш узагальнені елементи знань і способів діяльності й уміння застосовувати їх за зразком і в новій ситуації. Тематична оцінка виставляється також автоматично, на підставі результатів вивчення учнем матеріалу теми упродовж її засвоєння з урахуванням поточних оцінок, навчальної активності, рівня самостійності тощо. Підсумковий контроль стану засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється в кінці півріччя та навчального року.

На нашу думку, найголовніше значення має застосування саме якісної оцінки навчальної діяльності учнів як важлива умова її успішності, головними складовими частинами якої є показники міцності та системності отриманих знань і умінь. Так,

висновок про міцність засвоєння робиться за результатами виконання завдань, які вивчалися у попередньому курсі, розділі чи темі. Оцінка системності знань здійснюється у процесі виконання таких завдань, у яких об'єкти знань учневі необхідно поставити у відповідні співвідношення, встановити, що на що спирається, що з чого випливає, тобто встановити ієрархію знань.

Таким чином, вкрай важливим у цьому контексті є необхідність здійснення якісної диференціації учнів у процесі засвоєння знань (швидкість засвоєння, гнучкість або інертність мислення учнів, характер співвідношення абстрактних і конкретних компонентів мисленнєвої діяльності) та виділення на цій основі загальних якостей або здібностей до навчання (научуваність). Так, у процесі усунення відставання в навчанні додаткових завдань із програмового матеріалу, який вони не засвоїли, необхідно здійснювати систематичну роботу, спрямовану на зміну якостей мисленнєвої діяльності та формування в дітей загальних і спеціальних навчальних здібностей.

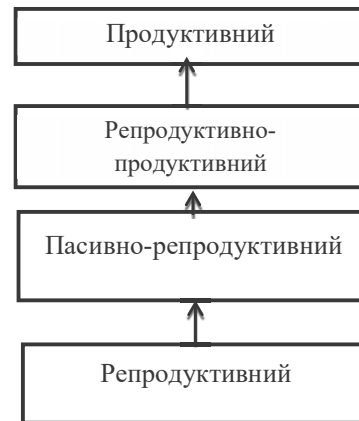
Досить ефективним, на нашу думку, є застосування рівневого методу оцінювання навчальних досягнень цієї категорії дітей. Так, у загальній і спеціальній педагогіці класифікація тестів досягнень проводиться на основі концепції «рівнів засвоєння», які розглядаються як прояви різних видів розумової діяльності під час виконання цілеспрямованих дій учнями для вирішення певного класу завдань. За рівневого підходу до оцінювання виконання учнями різних видів навчальних завдань розглядаються декілька рівнів засвоєння учнями лінгвістичних знань, умінь і навичок.

Репродуктивна діяльність базується на осмислених і заучених знаннях (правилах, визначеннях, схемах) та уміннях, сформованих шляхом виконання стереотипних завдань, що багаторазово повторюються у навчальному процесі. Цей вид діяльності передбачає відтворення навчальної інформації і застосування знань у практичних видах робіт за зразком. Виконання учнями завдань такого характеру розглядається як результат навчання, що чітко визначений навчальними програмами.

Відтворююча діяльність з елементами самостійного застосування знань у змінній ситуації та перенесення способу їх виконання на аналогічні завдання є складнішою, ніж попередня, діяльністю. Проте за характером вона також залишається репродуктивною. Продуктивна діяльність характеризується здібністю учнів самостійно перетворювати способи виконання на-

вчальних завдань і переносити їх на інші види діяльності. Різні типи розумової діяльності, які переважають у виконанні учнями навчальних завдань, розглядаються як підстава для віднесення відповіді учня до того чи іншого рівня (рис. 1).

Отже, для діагностики I рівня повинні розроблятися завдання, що потребують виконання учнем діяльності з розпізнавання, розрізнення та класифікації навчального матеріалу, яка передбачає додержання умови про обов'язкове сприймання вже вивченої раніше навчальної інформації.

Рис. 1. Модель здійснення рівневого контролю формування лінгвістичних знань, умінь і навичок

На II рівні засвоєння (самостійного чи за допомогою вчителя відтворення навчальної інформації) пропонуються завдання, що дозволяють під час оцінки їх виконання користуватися розробленими еталонами правильних відповідей. Для діагностики оволодіння учнями вміннями та навичками щодо застосування знань у практичних видах робіт пропонуються тести, які дозволяють оцінити вміння школярів виконувати ці завдання за пред'явленим зразком.

Завдання, що дають змогу діагностувати III рівень засвоєння, передбачають врахування необхідності нетрадиційного способу їх виконання та перенесення засвоєних способів розв'язання на весь тип схожих завдань.

Виконання завдань IV рівня зводиться до пошуків вирішення як типових завдань (шляхом перетворення і знаходження в них додаткових умов), так і розв'язання проблемних ситуацій. Отже, зміст таких завдань потребує застосування елементів творчої діяльності і супроводжується одержанням суб'єктивно нової для учня інформації. Як матеріал для конструювання нетипових тестів використовуються тексти підручників із ряду навчальних предметів.

Досить важливим, на наш погляд, є також застосування чітких критеріїв для оцінки письмових навичок учнів з аутичними розладами.

Так, на початковому етапі від дитини вимагається здатність писати слова (речення, диктант, оповідання з одним героєм); вона буває незадоволена деякими аспектами свого писемного мовлення та виявляє бажання змінити їх; здатна прочитати те, що сама написала.

На етапі вільного володіння письмовими навичками дитина може створити підписи під предметними і сюжетними малюнками, написати твір із переважно пов'язаними між собою думками в логічній послідовності; починає добирати слова для створення певного ефекту; вчиться редагувати і виправляти свої помилки.

На етапі вдосконалення дитина вже прагне і вчиться краще писати твори в розповідній формі; іноді може писати від першої особи; у письмовому мовленні досліджує певні причини; навчається краще писати довші тексти; редагує й виправляє помилки; пише розгорнуті твори, проте не завжди об'єднуючи всі думки навколо головної ідеї.

Отже, розробка дієвої моделі здійснення якісного оцінювання засвоєння лінгвістичних знань, умінь і навичок у дітей з аутичними розладами є необхідною умовою ефективності навчальної діяльності, що заслугує на подальше впровадження у практику навчальної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Актуальність наукових питань щодо здійснення навчання дітей з особливими потребами, зокрема учнів, які мають аутичні розлади, зумовлює важливість дослідження проблеми підвищення якості навчальної діяльності, а саме сформованості в них лінгвістичних знань, умінь і навичок.

Особливого значення набуває проведення якісного контролю навчального процесу, спрямованого на керівництво засвоєнням навчального матеріалу, його корекцію, а також подальшу мотивацію учнів до навчання та розвитку.

Вкрай важливим у цьому контексті є формування в учнів навичок самооцінки, що сприяє розвитку в них здатності до самоаналізу й адекватного сприйняття власних досягнень і помилок.

Загалом у системі інклюзивного навчання можна виділити такі види контролю, як

попередній, поточний, тематичний і підсумковий.

Особлива увага, на нашу думку, має приділятися саме якісній оцінці навчальної діяльності учнів, головними складовими частинами якої є міцність і системність отриманих знань і умінь. Ефективним є застосування рівневого методу оцінювання навчальних досягнень цієї категорії дітей, зокрема нами було виділено такі 4 рівні засвоєння лінгвістичних знань, умінь і навичок: пасивно-репродуктивний, репродуктивний, репродуктивно-продуктивний і продуктивний.

Представлені у статті критерії характеризують кожний із зазначених рівнів і дозволяють чітко визначити якість здійснюваної навчальної діяльності та скоригувати подальше навчання учнів відповідно до наявного рівня. Презентовані у статті критерії для оцінки письмових навичок учнів з аутичними розладами також дозволяють диференціювати рівень розвитку та планувати перебіг подальшого навчання.

Застосування розробленої моделі засвоєння знань, умінь і навичок та відповідного діагностичного матеріалу дозволить значно підвищити якість навчального процесу цієї категорії учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва : Лабиринт, 1999. 352 с.
2. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка / за ред. В.І. Бондарь, В.В. Засенко. Київ, 2004. 152 с.
3. Лурия А.Р. Речь и мышление. Москва : Изд-во МГУ, 1975. 120 с.
4. Сак Т.В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навчальний курс та науково-методичний посібник. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 168 с.
5. Тарасун В.В. Основи теорії і практики логодіактики : підручник. Київ : Каравела, 2017. 315 с.
6. Bishop J.C., Pangelinan M. Motor skills intervention research of children with disabilities. *Research in Developmental Disabilities*. 2018. Vol. 74. P. 14–30.
7. Early motor signs of autism spectrum disorder in spontaneous position and movement of the head / H. Gima et al. *Experimental Brain Research*. 2018. Vol. 236. P. 1139–1148.
8. Language and motor skills in siblings of children with autism spectrum disorder: a meta-analytic review / D. Garrido et al. *Autism Research*. 2017. Vol. 10. P. 1737–1750.